

Gyárfás Miklós író

– Mikor kezdődött a „Madách-szerelem”?

– Még gimnazista koromban. Érettségi dolgozatom tárgyául **Az ember tragédiáját** választottam. Alapgondolata – az ember sorsa és rendeltetése a földön – izgatott, s izgat ma is. Ez a mű folyton kérdez, s az embert újabb és újabb feleletekre kényszeríti. A Tragédia tölem, az egykori diákgyerektől ugyanazt kérdezte, amit ma is kérdez: van-e értelme a létezésnek?

– S mi erre az Ön válasza?

– Akkor, és ma is az egyértelmű igen. Diákkorom felelete természetesen az egyszerű, naív igen volt. Mai feleletem nagyon messze van ettől a naív igentől. Ebbe az igenlésbe már sok fájdalom és keserű tapasztalat, ironia vegyül.

– Miben látja a Tragédia modernségét?

– A kérdésfelvetésében. Legizgalmasabb színházi vonatkozása éppen az, hogy minden korban és minden nézőtől – annak műveltségétől függetlenül – újra meg újra megkérdezi az említett, a létezés értelmére vonatkozó kérdést. Madáchban – mint drámaíróban – tulajdonképpen ezt érzem Shakespeare-szerűnek. Shakespeare is azt mondja, hogy az élet tele van feloldhatatlan elmentmondásokkal, kegyetlen konfliktusokkal, sorscsapásokkal, véres háborúkkal, s mégis az ő válasza is igen, mindezzel együtt. E problematika azért fontos, mert Madách istene is az emberre bízta a cselekvést. A világ az Úr szerint sincs teljesen megteremtve: az élet teremtés-folyamata az emberre bízott. A Tragédiában ez olyan nagyszerű.

– **Madách színháza** című könyvében Madách drámaírói művészetére a tragikus ironia megnevezést használja. Hogyan érti ezt?

– Madách minden művének két oldala van: egyikén az élet mélyen tragikus föltárulkozása, másikon az erőteljes intellektuális ironia látható. Példátlan a világirodalomban, ahogyan Madách az isten személyét is a fenséges ábrázolás mellett ironikusan láttatja. A világ teremtőjét hiúnak, gőgösnek ábrázolja, aki környezetétől csak elismerő, dicsérő szavakat vár és fogad el. Az író minden alakjában érezhető ez az ironia, ami saját önironiájából származik. Bámulatos, hogy ez a keserű életű költő milyen pontosan és kíméletlenül látta saját emberi gyöngeségeit. Gúnyolódni tudott magán, hol szelíd tréfálkozással, hol kegyetlenül. Ezért tudott túrni, megbocsátani, s általában minden helyzetben teljes ember maradni.

– Ön eddig több mint húsz színházi művet írt. Hatott-e Önre, ha igen, mennyiben hatott Madách drámaírói munkássága?

– Én elsősorban könnyed, keserű olykor nagyon keserű vígjátékokat írok. Szindarabjaimban az emberi gyöngeségeket, hibákat pellengérezem ki. Tudom azonban, hogy ezek természetesen, hogy az ember sohasem fog megszabadulni hibáitól. Tulajdonképpen ezért nem akarom „agyonütni” hőseimet, csupán neveltségessé tenni. Molière például hiába írta meg *A képzelt beteget*, a hipochondriát nem tudtuk száműzni noha nevétünk rajta. Madách is természetesen ábrázolja az emberi gyöngeségeket, de ironizál felettük. Magamra nézve ebben az ábrázolásmódban látom hatását.

– Néhány évvel ezelőtt Madách **Mária királynő** drámáját dolgozta át a mai színházi és dramaturgiai követelményeknek megfelelően. Mi fogta meg ebben az eredetileg előadhatatlan, olvashatatlan, kaotikus Madách-műben?

– A húszéves Madách zsenialitásának fényét láttam meg a darabban. Ezért dolgoztam át a drámát a költő gondolkodásmódja szerint, az ő zsenijét restaurálva, szolgálva. A hiúság, amely lehet bűn, de alkotó, teremtő ereje is van – sokat foglalkoztatott. Erről van szó a **Mária királynőben** is. Nagy Lajos király leánya, Mária, aki végigálmódja egész sorsát, a végén minden baj és félelem ellenére, királynő akar lenni. Ezt egyszerre érzem drámainak és mulatságosnak; a kettő szorosan egymás mellett áll. S tulajdonképpen ez a felelet a „Madách-titokra” is.

– Kit tart a Mária királynő szerzőjének?

– Mindenképpen Madáchot... annak ellenére, hogy az eredeti drámából mindössze százhusz sort hagytam meg. A darab átdolgozójának tartom magamat.

– Véleménye szerint van-e létjogosultsága az előadhatatlan, régi drámák mai színházra történő átdolgozásának?

– Feltétlenül. Hisz mai színjátszásunk gazdagodik általa. Madách is így vált – a **Mózessel**, a **Csák végnapjaival**, a **II. Endrével** – napjaink egyik legsikeresebb színházi szerzőjévé. Madách, aki egy világirodalmi remekművet írt, drámáival színházkultúránk legnagyobb alakja. Ezért kell a Tragédia mellett egész életművéből feltárni mindent, amit lehet, és megszerettetni azt a közönséggel.

Ránki György zeneszerző

– Mikor került először közelebbi kapcsolatba Madách szellemével és világirodalmi értékű remekével. **Az ember tragédiájával**?

– Madách Tragédiájával diákkoromban ismerkedtem meg. Elementáris, életreszóló szellemformáló élményt jelentett számomra. Ezt különben, azt hiszem, mindenki elmondhatja, aki magyar kultúrán nevelődött. Irodalmunk, színházi kultúránk mai napig – akarva-akaratlanul – visszacsendíti a Tragédia visszhangjait. Ki ne ismerne rá például Lucifer utódjára Karinthy „Énké”-jében, ebben a jelképes figurában, mely ott bújkál minden gondolkodó „Én”-ben, megtestestítve a gúnyoros rombolás ösztönét, a jó-hiszemű, alkotó lelkesedés tözsomszedságában. Irók, fordítók, tudósok, képzőművészek, színházi kollektívák sokaságát foglalkoztatja száz éve a Tragédia. Zeneszerzőink egész sora jobbnál-jobb kísérezetét komponált a Tragédia előadásaihoz.

– Mint drámai tájékozódású, filozófáló, moralizáló hajlamokkal terhelt zeneszerző, már pályám kezdetén feladatomban éreztem a Tragédia valamiféle zenésítését, ami több lehetne az előírt „kísérezetnek” megvalósításánál. A harmincas évekből maradt pár jegyzetem: a hatvanas évek elején határozott javaslatot tettem Operaházunknak **Az ember tragédia zenés színházi változatának** kidolgozására. Tervemet mindenki kivihetetlennek tartotta. Egyedül egy kiváló és tudós muzsikusként barátom biztatott azzal, hogy **CREDO, QUIA ABSURDUM** (hiszek benne, mert képtelenség). Hároméves munka után 1970 szeptemberében fejeztem be a művet.

– Milyen feladatok megoldását jelentette a munka?

– Szétágazó zeneszerzői tevékenységem során hasznos tapasztalatokat szereztam a zenén kívül a társművészetek – színház, film, tánc, irodalom, képzőművészet, népművészet – terén is. Ezekre a tapasztalatokra nagy szükség volt misztérium-operám felépítéséhez. Munka közben izgattak a darab lappangó zenei erővonalai, az adott drámai deklamáció éneklehetőségei, egy újszerű színházi formátum kínálkozó körvonalai. Munkám természetesen nem csak zenésítésből állt. Először szövegátrendező, újradramatizáló munkát kellett elvégezniem. Fel kellett építenem egy olyan összművészeti elképzelést, amelyben minden látni és hallani való színházi elem egységes összjátékban és közös ritmusban szolgálhatja majd az adott fő értéket: Madách gondolatait és látomásait.

– Véleménye szerint milyen aktuális tartalmakat hordoz a madáchi mű?

– A Tragédia zárószavai – „Ember küzdj, és bizva bízzál!” –, ha jól értem, különösen időszerű üzenetként szólnak a ma emberéhez. Bízzál az egyéni és társadalmi fejlődésben, az emberségesebb jövőben. S küzdj érte, hogy fennmaradhass; ne add meg magad a luciferi világrombolás öngyilkosságának! A Tragédia Adámja és a ma emberisége a „lenni, vagy nem lenni” hangulati dilemmájához jutott el. Ennek kézzelfoghatóvá tételére iktattam be misztérium-

operámba a nukleáris háború látomását. Számunkra talán így fogható meg Madách üzenete. Érthető talán igyekeztem, hogy megpróbáltam Madách prófétai intelmeinek, látomásainak közvetítője, tolmácsolója, hangerősítője lenni, egy korszerűnek vélt zenés-színpadi újrafogalmazás útján. Ez volt vállalkozásomnak morális indítéka. Csak természetes, hogy megpróbáltam összeszedni minden zeneszerzői, dramaturgi, színházi és filmtapasztalatomat, képzeletemet és gondolataimat, hogy ez a tolmácsolási szolgálat méltóképpen sikerüljön, hogy minél többekre és minél intenzívebben hasson Madách klasszikus, egyben modern, sőt égetően aktuális üzenete a zenés színpadról is.

Sinkovits Imre színművész

– Mikor és hogyan történt első találkozásunk Madáchcsal s a Tragédiával?

– Tíz esztendő, elsógimnazista diák voltam, amikor egy diáktársam ösztönzésére, a Kiscelli utcai bérházunk udvarán, a poroló alatt előadtuk a lakóknak **Az ember tragédiája** első színét. Én voltam az Úr hangja, a legfelső emeleti folyosó szegletébe húzódva. Meghallotta ezt egy tanárunk, s tetőt adott első próbálkozásunk feje fölé. Így ismételtük meg néhány hónap múlva a játékot az Árpád gimnázium aulájában önképzőköri foglalkozás formájában. Nagy sikert arattunk, amely azonban kizárólag az „előadóművészek” magas életkorának szólt... Aztán hosszú ideig csak iskolai tananyagként, érettségi tételként, meg a Lucifer-szerep iránti titkos vágyként élt bennem **Az ember tragédiája**.

Mint színész – elmondhatom – kijártam **Az ember tragédiája** inasiskoláját. Első éves színiakadémistaként statisztáltam az 1947-es „szürke tragédiában”. (Ez a rendezés koncepciójára vonatkozó szakmai elnevezés. (Nép voltam: A nép. A gyűlölt, a megvetett, a megalakuló, a „mély tenger”, a lázadó, a feláradó, a legyőzött, a falanszterbe szorított stb. Nép. Majd kezdő diplomás színészként: rabszolga, Föld szelleme, prágai udvaronc, Saint Just, a falanszterbeli Plató, eszkimó. Azután jött – immár felnőttként – az Úr hangja, s néhány esztendőre rá, éppen tíz éve: Adám. A törhetetlen, a mindig megújuló ember, maga Madách Imre, pontosabban az ő egyik fele, mert a másik – mint magának az embernek is – Lucifer. E kettő egysége alkotja az egészet. Ezért is fogadtam kitörő örömmel a lehetőséget, amikor a kolozsvári Magyar Színház felkért, vendégszerepeljek náluk, az ő Tragédia-előadásukban, úgy, hogy felváltva játszom Adámot és Lucifert, egymás utáni négy színházi estén. Ezt követte a Szegedi Szabadtéri Játékokon néhány napos Lucifer-i fellépésem. Minden előadás ösztönös megérezésemet igazolta, s arról

győzött meg, hogy tételesen bizonyítható: magunkban hordjuk a kettőt, s egyéniségünk diadala, vagy veresége, melyik kerül ki belőlünk győztesen. All ez a megállapítás természetesen a tágasabb emberi közösségekre – család, haza, emberiség – is.

– Pályámon **Mózes** volt a következő feladat. De nem a bibliai, hanem a nemzetet kovácsoló, egységet teremtő, független, szabad hazát szervező nagy vezéregyéniség, a nagy egyéniség érényivel és hibáival együtt. S a műben ismét a madáchi győtrelem: vezető – nép, egyéniség – tömeg, egy akarat – népakarat megütközése és igazsága; a jogos vagy jogtalan erőszak problémája. Csodálatos, s talán eddigi pályafutásom legnehezebb feladatát jelentette a szerep. Nem a külső megformálás, hogy a húsz éves gyerekekből a százegynehány éves aggastyánig kellett megformálnom a figurát. Ehhez már voltak előtanulmányaim. A nehéz és egyben felémelő annak az ábrázolása volt számomra, ami Mózes lelkében ez idő alatt megy végbe; az a belső emberi változás, fejlődés, amit én inkább felismerések sorozatának neveznék. Következetes, meg-megújuló küzdelmek jelzik útját, s egyéni sorsa kegyetlenül alakul: ő, aki megmunkálta, termővé tette a földet, aki vetett, nem érheti meg az aratást.

– Másik feladatomban a **Csák és a Csák végnapjai** egyértelműbb, sokkal kevesebb áttételt igénylő mű és szerep. Csák az ősi jogokat, hazát, függetlenséget féltő Ős-Bölcény, szinte a regék-mondák világából. S lám még ő is fejlődik, eljut valahová. Ha azt kívánja a nemzet boldogabb jövője, kidől. Nem hajlik, nem törrik, nem vonul vissza, de egy hatalmas figyelmeztetéssel, mint az öreg tölgy: kidől.

– Milyenek látja a madáchi szellem világát, miben látja gondolatainak aktualitását?

– Növekvő életéveimmel szinkronban egyre érelődött bennem az a felismerés, hogy a Tragédia minden egyes színe nemcsak az emberiség, a világ fejlődéstörténetének egy-egy illusztrációja. Több annál; a levert szabadságharc felett kesergő költő, a meggyötört ember és hazafi sikolya a kiegyezés felé baktató magyarság s a ma élők felé. Emberismeretere épített váteszi előrelátással, az elkövetkezendő századok betegségeit, tragédiáit is láttatja, amelyből nem a peszsimista figyelmeztetést kell csupán észrevennünk, mert meggyőződésem, hogy a költő nem annak szánta. Nekünk – a rossz felismerésével – a féltő kiáltást, az erőt, a küzdés célját és értelmét kell észrevennünk és kifejeznünk. Véleményem szerint ebben áll Madách gondolatainak legnagyobb aktualitása. Hogyan is búcsúzik a halálba induló Mózes Józsuétól: „Ne hidd, hogy meddő volt a kín és a gyász kora! Az szülte a jövő kort, – melynek csak kintja volt miénk, – virága a tiétek lesz! Ha! az új nemzedék a győzelem hitével indul el!”

Varga Imre szobrászművész

– Salgótarjánban felállított Madách-szobra rendkívül kifejező, egyszerűségében is magával ragadó alkotás. Hogyan született meg a mű?

– Megvallom, régebbtől foglalkoztattott a Madách-téma. A szobrot egy nyilvános pályázatra küldtem be, s elfogadták. Igazán örültem, hogy megcsinálhattam, és méginkább annak, hogy jelenlegi helyén állhat. Nagyon szeretem – árnyékaival együtt is – ezt a várost. Az embernek – a dolgozó és alkotó embernek – itt igazán kötelező tisztá fejűnek lennie, mert nagy sorsfordulóinknak sehol másutt nincsenek ilyen kézzelfogható jelei, s mert Madáchot itt nemcsak történelmi alakként ismerik. Itt él. S – azt hiszem, nem mutakozom szerénytelennek, ha azt mondom, hogy – ehhez az élő Madáchhoz, egyik értelmezésben, talán ez a szobor is adalék.

– Ön hogyan értelmezi Madáchot?

– Madách fő művében **Az ember tragédiájában** az emberi sorsnak azokat a nagy törvényeit rajzolta meg, amelyek számára, az ő szelíd hitű életének szétzúzásában jelentkeztek. A lét kérdéseivel szemben, a „lenni vagy nem lenni”-ben a „tenni vagy szemlélni”-ben, szerelemben, halálban mindenki egyedül van. A kérdéseket mindenkinek felteszi a saját élete. E kérdésekre az évezredek során mindenkinek magának kellett válaszolni, s kell most és a jövőben is. Nincsenek örökre kimondott válaszok, annak ellenére, hogy a most elhangzó lehet igaz. Madách válaszai, amelyek az egyes színek végén elhangzanak, jobbára mindig az „el innen, el” keserű válasza, még a levegőben is. De máris ott a következő kérdés. Egynéhány jelenet után az ember az átvezető konkluziót már nem érzi valóságnak, annál valószínűbbnek viszont a jelenetekben tömörülő életet. Madách igazi válasza nem az Arany János-i taldalékban, az „ember, küzdj és bizva bízá!”-ban szólal meg, hanem a kitűnően poentírozott kérdésfeltevések révén az élet sodró önisméltésében. Saját keserűségein megégve is, a nagy költő minden szaván átsüt e nagy törvény megértése.

– Miben látja a madáchi életmű aktualitását?

– Számomra Madách a tisztánlátó ember típusa. Szemét nem képes elhagyozni sem a mást akaró nő, sem a politikai csaló, sem a saját sorsa. Véleményem szerint ennél nincs aktuálisabb, hisz a kötelező tisztánlátás korában élünk. Megtanultuk, hogy felelősek vagyunk válaszainkért, hogy magunknak kell újat és helyeset válaszolnunk, mert erre épül a jövő. Gyermekünk, társaink, mindannyiunk kérdéseire szenvedés nélkül, mélyében is igazat kell válaszolnunk. Fel kell ismernünk a törvényeket, és messzebbre néznünk, hogy tanuljunk a múlt jeleneteiből.